

פתחו את השער

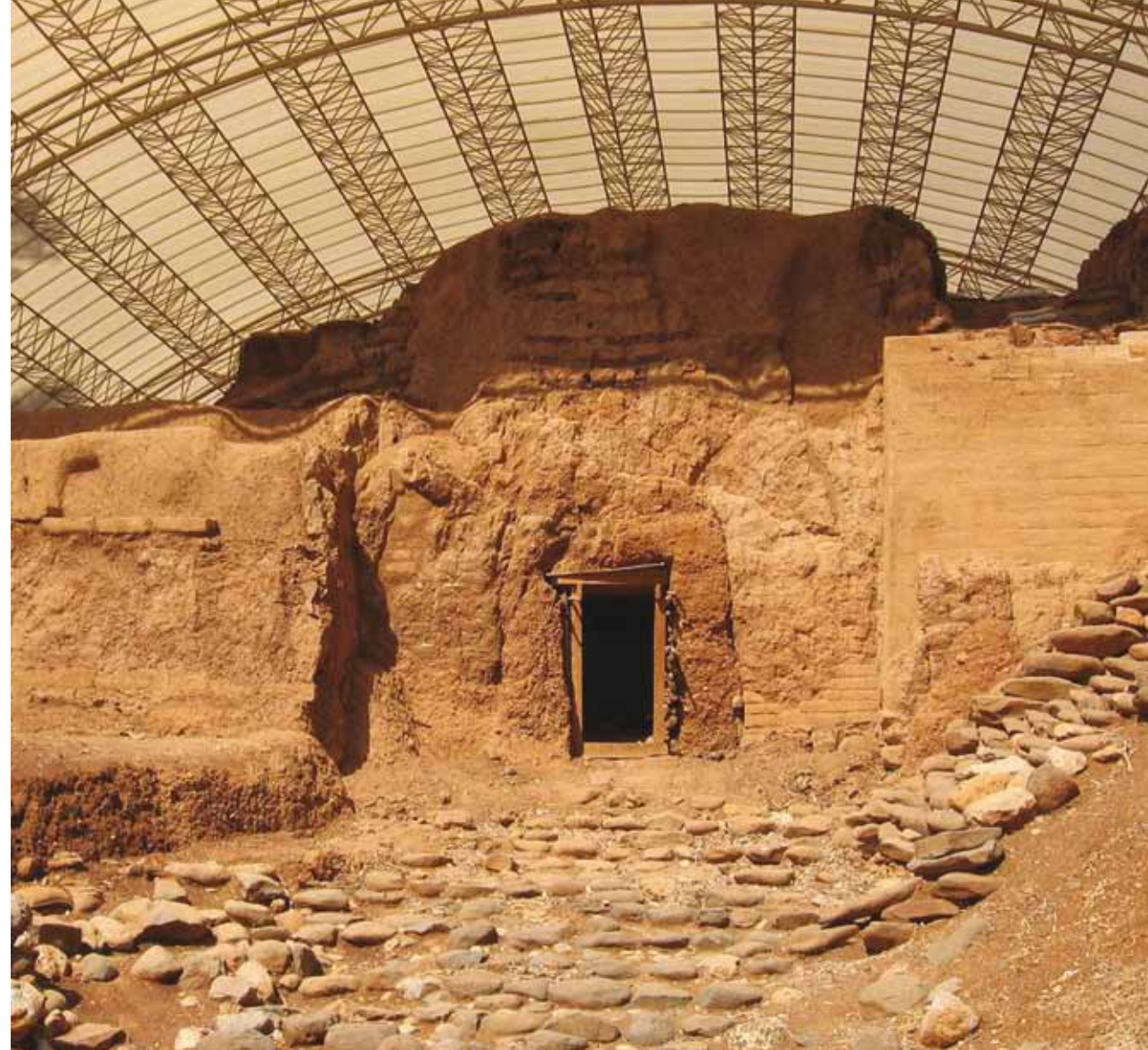
שער הלבנים בתל דן הוא מבנה הקשת הקדום ביותר בעולם שעוד אפשר לראות. מאז חשיפתו, הוא זוכה לעבודת שימור ושחזור רצופה והיום יכולים המבקרים בשמורת תל דן להתרשם ממנו

כתב: ד"ר דוד אילן

החפירות הארכיאולוגיות בתל דן החלו בשנת 1966 כחפירות הצלה של אגף העתיקות דאז (היום רשות העתיקות) בהנהלתו של אברהם בירן, על רקע הנזקים שנגרמו לשרידי העתיקות מעבודות הביצור של צה"ל. לאחר מלחמת ששת הימים הפכו החפירות לפרויקט מחקר יזום. ב-1975 עברה המשלחת אכסניה לבית הספר לעתיקות ומקרא ע"ש נלסון גליק של ההיברו יוניון קולג' בירושלים, מוסד השייך לתנועת היהדות הרפורמית, הממשיך לחפור בתל דן עד היום.

שלוש קשתות מעל פרוזדור

ביום האחרון של עונת החפירות ב-1978 הוכתה המשלחת בתדהמה כשזוהתה קשת בתוך מבנה ענק של לבנים לא שרופות, שלפי כל הסימנים תוארך לתקופה קדומה מאוד - תקופת הברונזה התיכונה - 1700 לפנה"ס לערך. קשת בת 3,700 שנה? לא ייתכן. עוד עונה של חפירות חשפה ב-1979 מבנה שער, כמעט שלם, שנבנה מלבנים לא שרופות, במקשה אחת, בזמן קצר יחסית - אולי בכמה שבועות. מבנה השער כלל שני מגדלי שער המחוברים על ידי שלוש קשתות העוברות מעל פרוזדור. הן היסודות והן המדרגות העולות אל השער משני צדדיו נבנו מאבני גביל מבזלת. מבנה השער היה מקורה, ככל הנראה, בקורות עצים, שהוסרו כבר בימי קדם

השער המשומר בתל דן צילום: רביע דעבוס

לטובת מבנה אחר. היום אפשר לצפות במפנה החיצוני (המזרחי) בלבד, משום שהבור שנחפר כדי לחשוף את המפנה המערבי מולא מחדש בעפר כדי להגן עליו. בצד המזרחי החשוף אפשר עדיין לראות פה ושם שרידי טיח הדבוק לפיגות שבין הלבנים - ויש לשער שכל המבנה היה מטיח. איך ייתכן שמבנה הבנוי מלבנים לא שרופות השתמר בצורה כל כך שלמה? ראשית, אפשר להבחין שהוא כוסה במתכוון, ולא נחרב בחורבן אלים. השער שולב בתוך סוללת עפר מסיבית המקיפה את כל התל, זו שלמעשה יצרה את אותו התל. לאחר הוצאת קורות הגג מולא מבנה השער מבפנים עם אדמת שדה. בניגוד לצפוי, מעט מאוד חרסים נמצאו על רצפת השער ועל גבי המדרגות, דבר שמעיד על כך שהשער שימש את היישוב לזמן קצר בלבד. מדוע הוא כוסה? יש כמה סימנים המרמזים

על הסיבה. הדפנות המזרחיות החיצוניות של המגדלים התנתקו מפנים המבנה, ככל הנראה כתוצאה מהתנפחות לבני הפנים בחורף. נוסף על כך, אפשר היה להבחין בגלישה של אדמת הסוללה פנימה, אל המדרגות, שחסמה את הדרך המובילה אל העיר. אפשר להניח שסחף זה פונה מהדרך בתחילה, אך נראה כי התושבים התייאשו והחליטו לצפות את הסחף בצפוי אבן, דבר שחייב סטייה מן הדרך למי שירד מהשער העירה. ואולם תוך זמן קצר (כנראה אחרי חורף אחד) הבינו מקבלי ההחלטות כי מבנה שער הלבנים לא יחזיק מעמד והורו לכסותו ולבנות שער חדש במקום אחר. יש עדויות לכך שהשער החדש נבנה בצד הדרומי של התל מתחת לשער העליון, שדרכו המבקר נכנס לאזור הפנימי של התל גם היום, ובעצם, שער הלבנים השתמר כיוון שנכשלו בבנייתו.

כישלון ידוע מראש?

כיצד מסבירים את הכישלון הזה? איך משקיעים כל כך הרבה כוח אדם ושעות עבודה בבנייה לקויה? נדמה שהתשובה נמצאת במוצאם של הבונים. תוכנית השער בתל דן כמעט זהה לזו של העיר קאטנה בסוריה. אזור קאטנה הוא אזור צחיח למדי שאין בו עצים זמינים ומרבית הבנייה בו נעשית בלבני טין מטווחות. במשטר אקלימי של כ-150-200 מ"מ משקעים, כפי שקיים בקאטנה, מבנה לבנים גדול יכול לשרוד היטב בעזרת תחזוקה הולמת, אך במשטר משקעים של 600-700 מ"מ כמו זה של אזור תל דן, מבנה כזה יתפרק תוך זמן קצר. ייתכן שבוני השער בתל דן (סורים או אמורים) ידעו שהשער לא יחזיק זמן רב, אך מיהרו לבנות שער מבוצר, פגום ככל שיהיה, כנגד איום ידוע וקרוב - אולי מצד אוכלוסייה מקומית עוינת. לאחר ביטולו של שער הלבנים נבנה השער החדש בצד הדרומי מאבני בזלת. שרידים של שערים כאלה נמצאים היום בתל מגידו, בשכם ובתל גזר.

בואו בשעריז

על פי המסופר שער הלבנים בתל דן הוא שער העיר ליש (היא דן) אשר אליה הגיע אברהם כדי לחפש את אחיינו לוט ולכן הוא זכה לשם שער אברהם (ומכונה גם שער שלוש הקשתות). מאז חשיפתו, הוא זוכה לעבודת שימור ושחזור רצופה והוא מהווה דוגמה מובהקת ליכולות ההנדסיות של אנשי תקופת הברונזה, חרף כישלונו. השער הוא אף מבנה הקשת הקדום ביותר בעולם שעוד אפשר לראות היום. האם אברהם ראה את שער הלבנים בתל דן - זה כבר סיפור אחר.

הכותב הוא חוקר מהמכון לארכיאולוגיה מקראית ע"ש נלסון גליק, היברו יוניון קולג', ירושלים

אברהם בירן ליד שער הלבנים ב-1979

עוד עונה של חפירות חשפה ב-1979 מבנה שער, כמעט שלם, שנבנה מלבנים לא שרופות, במקשה אחת, תוך זמן קצר יחסית - אולי תוך כמה שבועות. מבנה השער כלל שני מגדלי שער המחוברים על ידי שלוש קשתות העוברות מעל פרוזדור